

IL-KTIEB IŻ-ŻGHIR L-ISWED DWAR L-ISCAMS U L-FRODI

L-1 PARTI

ĠEMMA
know, plan, act.

eSkills
eSkills Malta Foundation

WERREJ

Introduzzjoni	03
L-10 kmandamenti biex tipprotegi lilek innifsek kontra l-iscams u l-frodi	05
Hotspots tal-Wi-Fi	07
Frodi fuq vaganzi.....	08
Scams tal-mowbajl.....	09
Scams tal-investimenti.....	10
Serq tal-identità	11
Frodi tan-namur u tad-dating	12
Frodi tal-kards tad-debitu u tal-kreditu	14
Frodi bl-internet banking.....	16
Kif tipprotegi lilek innifsek mill-iscams u l-frodi	19
X'għandek tagħmel jekk tiġi ffrod/a	21
Aktar informazzjoni dwar l-iscams u l-frodi	24
Ir-riżorsi ta' ĜEMMA fuq l-iscams u l-frodi	24

F'Lulju 2020 ĜEMMA dahlet fi sħubija strategika mal-Fondazzjoni eSkills Malta. ĜEMMA u l-Fondazzjoni se jaħdmu flimkien biex joħorġu edizzjonijiet ġodda tal-“Kotba Żgħar Suwed ta’ ĜEMMA u l-Fondazzjoni eSkills dwar Scams u Frodi”. L-edizzjonijiet ġodda se jidtegħi kif kien tħalli l-iscams u l-frodi u t-teknoloġiji ġodda emergenti li jaġħmluhom possibbli kif ukoll l-eSkills meħtieġa biex dak li jkun jipprotegi ruħu.

INTRODUZZJONI

Dan il-ktieb elettroniku huwa *Il-Ktieb iż-Żgħir I-Iswed ta' GEMMA* dwar *Scams u Frodi*. Il-ktieb *The Little Black Book of Scams* gie mniedi għall-ewwel darba fl-2012 mill-Kummissjoni Awstraljana għall-Kompetizzjoni u l-Konsumatur. Il-kunċett warajh qabad sew. Il-Pulizija Metropolitana fir-Renju Unit u l-Kummissjoni għall-Kapaċità Finanzjarja fi New Zealand irreplikaw dan il-kunċett. Sal-2019 *The Little Black Book* maħruġ mill-Pulizija Metropolitana kien fir-raba' edizzjoni tiegħi.

GEMMA wkoll qed tirreplika l-kunċett ta' dan il-ktieb. Iżda minflok toħloq ktieb komprensiv wieħed, li jista' jkun wisq biex jinqara f'darba, se tippreżenta sensiela. Din hija l-ewwel parti tas-sensiela. GEMMA tagħti rikonoxximent xieraq lill-Kummissjoni Awstraljana tal-Kompetizzjoni u tal-Konsumatur kif ukoll lil-Little Black Books imfassla mill-Pulizija Metropolitana (RU) u l-Kummissjoni

għall-Kapaċità Finanzjarja (New Zealand) li kienu kemm l-ispirazzjoni kif ukoll il-baži għall-edizzjoni ta' GEMMA.

Għalfejn dan Il-Ktieb iż-Żgħir I-Iswed ta' GEMMA dwar Scams u Frodi? Filwaqt li s-sensiela tal-Kotba Żgħar Suwed maħruġa minn GEMMA se jipprezentaw scams "tradizzjonali" bħal telefonati għal offerti ta' xi tip ta' negożju minn persuni li ma tafhomx jew bejgħi

bieb bieb, bl-invenzjoni tal-internet, tal-ismartphone, flimkien ma' ekonomija dejjem aktar digitali, l-iscams u l-frodi fis-socjetà qed ikunu dejjem aktar ispirati mit-teknoloġija. Xi wħud huma frodi tradizzjonal iżda jiġu mwettqa permezz tat-teknoloġija – pereżempju scams tan-namur u d-dating. Oħrajn huma ispirati mit-teknoloġija u dipendenti fuqha – bħal dawk li jinvolvu l-hotspots tal-Wi-Fi pubblici, li huma vulnerabbi, li jirriżultaw f'hacking u serq ta' informazzjoni u data.

Billi hawn ħafna minn dawn l-iscams u l-frodi, xi tagħrif dwar kif tista' tipprotegi lilek innifsek żgur li jiftaħleq għajnejk biex ma tisfax vittma. L-ġħarfien u l-pariri dwar kif tipprotegi ruħek kontra l-iscams u l-frodi f'Malta huma frammentati. Aħna wkoll irrealizzajna li aħna stess konna qed noħolqu kontenut fuq l-iscams u l-frodi b'mod mhux strutturat.

Jekk tisfa' vittma ta' scam jew issir taf b'xi waħda u tkun trid tirrapportaha għandek mnejn thossok mitluf jekk

ma tkunx taf fejn għandek tirrikorri. Lil GEMMA ħadilha ż-żmien biex takkwista l-informazzjoni fejn persuna għandha tirrapporta scam. Aħna u niġbru l-materjal għal din l-ewwel parti ta' Il-Ktieb iż-Żgħir l-Iswed ta' GEMMA dwar Scams u Frodi aħna ppruvajna nikkollaboraw ma' awtoritajiet li nemmnu li għandhom rwol importanti fl-irrapportar tal-iscams u l-frodi – sabiex aħna nippreżentawlekk l-aktar stampa kompreksiva possibbli.

L-ġhan ta' dan il-ktieb elettroniku hu li int ikkollok aktar tagħrif u tkun infurmat aħjar dwar l-iscams u l-frodi, u hekk tkun tista' tieħu l-azzjoni meħtieġa biex ma tiġix iffrodat u ma ssofix telf finanzjarju.

Jekk issir taf b'xi scam jew frodi jew tisfa' vittma ta' xi waħda, GEMMA tirrakkomandalek li tirrapportaha. Anki jekk forsi jkun tard wisq għalik biex tirkupra flusek, meta tirrapporta tista' tkun qed tipprotegi lil ħaddieħor milli jisfa' vittma tal-istess scam.

GEMMA jinkoraġġik taqsam dan il-ktieb elettroniku mal-familja, mal-ħbieb u mal-kollegi tiegħek.

IT-TIM TA' GEMMA

L-10 KMANDAMENTI BIEX TI PROTEGI LILEK INNIFSEK

KONTRA L-ISCAM S U L-FRODI

ĠEMMA theggék biex f'kull ħin issegwi tajjeb dawn l-10 Kmandamenti u hekk tiprotegi lilek innifsek minn scams u frodi.

1

Ogħġod attent/a mill-iscams.

L-iscammers jippruvaw jaqbdū miegħek kull ħin, kullimkien u b'kull mod.

2

Tweġibx.

Injora emails, ittri, żjarat fid-dar, telefonati jew messaġġi bl-SMS suspettużi – aghħas 'Delete', armihom, aghħlaq il-bieb jew aqbad u aqta'.

3

Tacċettax l-offerta mill-ewwel.

Irriċerka u ħu parir indipendentni jekk l-offerta tinvvoli ammont sostanzjali ta' flus, ħin jew rabta, u ara li l-offerta tkun bil-miktub.

4

Staqsi lilek innifsek ma' min verament qed tittratta.

L-isammers jippużaw bħala persuni jew organizzazzjonijiet li inti taf u tista' tafda.

5

Thallix lill-isammers jikkondizzjonawk billi jilagħbu bl-emozzjonijiet tiegħek.

L-isammers se jilagħbu bl-emozzjonijiet tiegħek biex jiksbu dak li jridu, inkluž li jaġħtuha laqta personali.

6

Żomm il-komputer sigur

Dejjem aġġorna l-firewall, l-anti-virus u l-anti-spyware software, u ixtrihom biss minn sorsi vverifikati.

7

Hallas online permezz ta' servizz ta' ħlas sigur biss.

Ara li l-URL jibda bl-https ujkollu simbolu ta' katnazz magħluq.

8

Qatt tibgħat flus lil xi hadd li ma tafx u ma tafdex.

Diffiċli ħafna tirkupra flus mingħand scammer.

9

Ipproteġi l-identità tiegħek.

Id-dettalji personali tiegħek huma privati u imprezzabbli; żommhom hekk u 'l bogħod mill-iscammer.

10

Jekk iltqajt ma' xi scam, xerred il-kelma.

Għid lill-familjari u lill-ħbieb tiegħek, u rrapporta fuq **computer.crime@gov.mt**

HOTSPOTS TAL-WI-FI

Huwa importanti li wieħed iżomm f'moħħu li mhux il-hotspots tal-Wi-Fi kollha huma siguri. Il-hotspots tal-Wi-Fi faċili jiġu īħekk jkun id-data tiegħek minn network tal-Wi-Fi li ma jkunx sigur.

Nagħtuk parir li tieħu nota tal-punti li ġejjin sabiex tiiprottegi lilek innifsek:

- Tużax il-Wi-Fi pubbliku għal servizzi bankarji online, sabiex taċċessa emails jew xi ħaġa li tinvolvi informazzjoni personali sensittiva.
- Meta tagħmel dan fil-pubbliku, uža t-3G, il-4G jew il-5G tiegħek. Id-data mgħoddija fuq dawn il-konnessjonijiet hija dejjem kriptata.
- Kun żgur li qed taqbad ma' Wi-Fi hotspot affidabbli, operat mill-post fejn tkun qiegħed. Jekk ikollok xi dubju staqsi lill-istaff.
- Uža VPN (network virtwali privat) meta taqbad ma' Wi-Fi pubbliku. Hekk id-data kollha tiegħek tkun kriptata u għalhekk, jekk tiġi interċettata, din ma tkunx tista' tinqara. Il-VPNs jistgħu jitniżżlu fuq tagħmir elettroniku bħala app.
- Kun konxju/a ta' min qiegħed madwarek meta tkun qed tuża Wi-Fi pubbliku.

FRODI FUQ VAGANZI

Il-biċċa l-kbira tan-nies illum jibbukkjaw il-btala tagħhom online mill-bidu sal-ahħar – lukanda, biljetti tal-ajru, karozza, eskursjonijiet, wirjiet u kunċerti, mużewijiet, eċċ. Probabbli int ukoll turist elettroniku. Peress li n-negozju tat-turizmu elettroniku illum kiber ħafna, anki l-frodi fuq prenotazzjonijiet relatati mat-turizmu kiber b'mod sinifikanti.

Sfortunatament, probabbilment tinduna li ġejt iffrodat meta tasal fil-punt li tirkeb l-ajruplan, tasal fl-akkomodazzjoni tiegħek jew tippreżenta l-pass tiegħek għall-ispettaklu li suppost tkun se tattendi.

Hu nota tal-punti li ġejjin sabiex tipproteġi lilek innifsek:

- L-iscammer spiss jitlob għal īlas bi trasferiment bankarju dirett mhux mill-website. Biex jinkoragġuk joħoffru skontijiet għal pagamenti bi trasferiment bankarju.
- L-iscammers spiss jużaw ritratti ta' akkomodazzjoni meħuda minn siti oħra fuq il-web. Iċċekkja r-ritratti b'reverse image search engine li tista' ssib fuq l-internet. Dawn jiċċekkjaw ir-ritratti biex jaraw jekk intu żaww bnadi

oħra fuq l-internet – pereżempju www.tineye.com jew www.reverse.photos.

- Ir-riklam tal-iscammers jista' jiddikjara li jappartienu għal xi korp kummerċjali jew xi skema ta' protezzjoni tal-konsumatur tal-pajjiż li int tkun beħsiebek iżżur. Ikkuntattja l-korp jew l-iskema biex tiċċekkja l-kredenzjali – x-aktarx issib id-dettalji ta' kuntatt tagħhom fuq l-internet.
- Jekk inti se tibbukkja akkomodazzjoni pprova ċempel lis-sid tal-proprietà li inti se tqoqqhod fiha.

SCAMS TAL-MOWBAJL

Il-mowbajls illum huma neċessità. L-ismartphones tant huma affordabbli, li aħna illum nużaw il-mowbajls mhux biss biex nikkomunikaw iżda wkoll biex fost oħrajin nixtru, nużaw is-servizzi tal-bank, ninvestu u nilagħbu.

Għalkemm l-ismartphones huma kompjuters żgħar, m'għandhomx il-qawwa tal-ipproċessar ta' kompjuter. Għalhekk il-mekkaniżmi tas-sigurtà fuq l-ismartphones mhumiex robusti daqs dawk li jkollok fuq il-kompjuter tiegħek.

Hu nota tal-punti li ġejjin sabiex tipproteġi lilek innifsek:

- Jekk tuża l-applikazzjoni tiegħek biex twettaq attivitajiet bankarji bl-internet, uža biss l-applikazzjoni ufficjalji tal-bank tiegħek. Jekk għandek xi dubju, iċċekkja.
- Niżżejjel l-applikazzjonijiet biss minn ħwienet ufficjalji bħal Apple iTunes u Android Marketplace.
- Meta t-telefown jinfurmak li għandek verżjoni ġidida tas-sistema operattiva tat-telefown tiegħek, installaha. Fost affarrijiet oħra, verżjonijiet ġodda jindirizzaw il-vulnerabilitajiet tas-sigurtà li jkunu ġew identifikati bejn verżjoni u oħra.
- Illokka l-mowbajl tiegħek b'numru tal-PIN jew password siguri li m'għandek taqṣam ma' ħaddieħor.
- Jeżistu anti-virus software tools għall-
- mowbajl – użahom, imma kun cert li jkunu īħarru minn ditta b'reputazzjoni tajba.
- Qatt tikklikkja fuq links li jinsabu fuq test jew email sakemm ma tkunx cert mill-identità ta' min bagħathom.
- Tista' tirċievi SMS li jgħid li inti rbaħt premju kbir – l-isscammers jagħimlu l-flus billi jiċċarġjaw rati għoljin għall-SMSs mibgħuta minnek. Tweġġibx. Jekk l-SMS jgħidlik biex iċċempel numru biex tiġib il-premju tiegħek iċċempilx dak in-numru.
- Dak li bl-Ingliz jissejjah "smishing" isehħ meta l-iscammer jitlobk l-informazzjoni personali tiegħek. Tirrispondix lura. L-ebda negozju leġġittimu ma jitlobk tipprovd informazzjoni personali fuq it-telefown.

SCAMS TAL-INVESTIMENTI

Hemm tliet tipi ta' scams ta' investiment:

- (a) I-offerta tal-investiment tkun kompletament falza u ma teżistix;
- (b) I-offerta tal-investiment tkun teżisti, iżda l-flus li tagħti lill-iscammer ma jmorrux f'dak l-investiment; u
- (c) I-iscammers jghidulek li qed jirrappresentaw kumpanija tal-investiment magħrufa, imma jkunu qed jigħbu.

Hu nota tal-punti li ġejjin sabiex tipproteġi lilek innifsek:

- Skopri l-isem legali tan-negożju li miegħu qed tittratta.
- Ivverifika li n-negożju huwa rregolat mill-Awtorità għas-Servizzi Finanzjarji ta' Malta.
- Jekk in-negożju ma jkunx ibbażat f'Malta, skopri min jirregolah.
- Iċċekkja l-listi ta' twissija tar-regolaturi.
- Jekk tlift xi flus minħabba xi scam, il-probabbiltà hi se jerċgħu jippruvaw.
- Tgħażżeq meta tiġi biex tiddeċċiedi dwar xi investimenti. Oqqħod attent/a minn frażiżiet bħal: "ażixxi issa" jew "qabel ma jkun tard wisq".

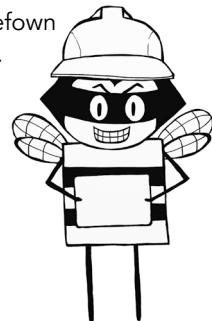
- Ghid "Le" lil min jipprova jippressak jew iżiegħlek tgħażżeq biex tintvesti.
- Oqqħod attent/a minn min jipprova japrofitta ruħu mill-beżgħat tiegħek jew iwiegħdek qligħ li jidher tajjeb wisq biex ikun veru.
- Dejjem staqsi għal spiegazzjoni bil-miktub ta' kwalunkwe opportunità ta' investiment u wara staqsi xi jkun hawn fis-suq u ħu opinjoni oħra.
- Oqqħod attent/a minn xi konsulent finanzjarju li jgħidlek biex tħalli kolloks f'ido.
- Qatt tintvesti fi prodott li ma tifhimx.
- Jekk l-investiment jidher tajjeb wisq, allura probabbilment hu tajjeb wisq biex ikun veru.

SERQ TAL-IDENTITÀ

Is-serq tal-identità huwa l-užu intenzjonat tal-identità tiegħek sabiex xi ħadd jieħu f'idejh jew jiftaḥ kontijiet ġodda, jixtri oġgetti online, jilgħab online jew jikri jew jixtri proprjetajiet jew jagħmel atti kriminali oħra f'ismek.

Hu nota tal-punti li ġejjin sabiex tħalli ipprotegi lilek innifsek:

- Qatt m'għandek tagħti l-informazzjoni personali tiegħek fuq it-telefown, permezz ta' messaġġ, email jew l-internet.
- Evita l-kompjuters pubbliċi jew hotspots tal-Wi-Fi, bhal fil-ħwienet tal-kafè, biex taċċessa jew tiaprovd informazzjoni personali; dawn ipoġġuk f'riskju.
- Ohloq passwords b'saħħithom u unici għal kull wieħed mill-kontijiet online tiegħek. Il-password jipprotegi t-taghħmir tiegħek u n-network tal-Wi-Fi tad-dar.
- Uża 2-Factor Authentication.
- Aġġorna l-operating system tal-komputer tiegħek.
- Meta tixtri online uža servizz ta' pagament sigur u ta' reputazzjoni tajba – ara li l-URL ikun jibda bl-https u bis-simbolu ta' katnazz magħluq.
- Tagħtix informazzjoni personali fuq il-midja soċjali. Din tista' tintuża flimkien mar-ri-tratt tiegħek biex jitwettaq frodi.
- Dejjem ipprotegi l-PIN tiegħek meta tuża l-kard. Jekk inti tgħaddi l-kard f'idejn kaxxier, qatt titlifha minn taħt għajnejk.
- Qatta' u eqred dokumenti b'informazzjoni personali.
- Ipprotegi l-mowbajls tiegħek.
- Tiftaħx messaġġi ġejjin minn sorsi mhux familjari għalik. Jekk tiftaħ messaġġ suspettuż, ġassru. Tikikkjix fuq links jew iċċempel numri tat-telefown ipprovdu fil-messaġġ. Oqgħod attent/a meta tiftaħ attachments.

FRODI TAN-NAMUR U TAD-DATING

L-internet wassal għal mod ġdid kif tista' tiltaqa' mas-sieħeb jew sieħba tiegħek – permezz ta' siti tan-namur u d-dating kif ukoll permezz tal-midja soċjali, bħal Facebook. Fost is-siti u l-persuni ġenwini li tiltaqa' magħhom fid-dinja digħitali hemm ukoll dawk li kriminalment joħolqu 'persona' jew profili foloz biex iġennuk warajhom, jilagħbu bl-emozzjonijiet tiegħek, u finalment jisirqulek flusek.

Hu nota tal-punti li ġejjin sabiex tipprotegi lilek innifsek:

- Jekk qed tuża sit tan-namur u d-dating biex tiltaqa' mas-sieħeb jew sieħba tiegħek, aghħmel riċerka dwar dak is-sit. Fuq l-internet se ssib siti li jgħidulek liema siti huma legittimi u li jagħmlu kontrolli intensivi qabel jaċċettaw li persuna tpoġġi l-profil tagħha fuq il-websaġt.

- Oqqħod attent/a ma' min tikkomunika online. Qabel ma tidħol fi kwalunkwe diskussjoni serja cċekkja jekk il-persuna hijiex reali. Fuq l-internet se ssib siti li jelenkaw persuni blacklisted li digħa wettqu scams simili.
- Tikkonvinċix ruħek bir-ritratti tal-profil – dawn jistgħu jkunu ritratti mixtriha jew ittieħdu minn siti oħra. Tista' tiċċekkja r-ritratti billi tuża reverse image search fuq l-internet – pereżempju www.tineye.com jew www.reverse.photos.

- Uħud mill-iscams jafu jkunu sofistikati ħafna: il-messaġġi jkunu miktuba b'mod li jilagħbu bl-emozzjonijiet tiegħek, jintroduċuk mal-membri tal-familja, eċċ. Jekk xi ħadd jitolbok il-flus, anki jekk tkun għaddejt ix-xhur biex tibni r-relazzjoni, ngħidu aħna, jgħidlek li gie misruq jew għandu bżonn isolvi xi kwistjoni dwar saħħtu, iċ-ċansijiet huma li relazzjoni bħal din tkun scam. Tweġibx talbiet għall-flus, anki meta jsiru bil-pulit, u hu ħsieb waqqaf kull kuntatt immedjatament.
- Jekk tara li l-affari ma' persuna qed tisserja, l-aħjar haġa li tagħmel hija li tiltaqa' ma' dik il-persuna personalment – u ara li l-persuna li se tiltaqa' magħha thallas għall-ispejjeż tal-ivvjaġġar tagħha.
- Qatt tibgħat flus jew tagħti dettalji finanzjarji fuq sit tad-dating: din hija persuna li ma tafx u fil-verità tista' tkun kwalunkwe persuna.
- Evita li tagħti d-dettalji personali tiegħek li jistgħidu jistu u tħalli jaġid jagħmlu tiegħek.
- Żomm il-komunikazzjoni kollha fuq il-website tad-dating li qed tuża.

FRODI TAL-KARDS TAD-DEBITU U TAL-KREDITU

IL-KARD TAD-DEBITU hija kard maħruġa mill-bank tiegħek li tippermettilek thallas b'mod elettroniku mill-kont kurrenti jew ta' tfaddil tiegħek - jiġifieri qed tuża l-flus tiegħek stess iżda minflok thallas bi flus kontanti thallas bil-kard. Tista' tuża l-kard tad-debitu tiegħek kemm lokalment kif ukoll barra - u hija aċċettata fil-biċċa l-kbira tal-istabbilimenti.

IL-KARD TAL-KREDITU hija kard li tista' tiġi pprovduta jew mill-bank tiegħek jew minn kwalunkwe bank ieħor li jaċċetta l-applikazzjoni tiegħek u jippermettilek thallas b'mod elettroniku għal xi self ipprovdut lilek mill-bank li jkun ħareġ il-kard. Għalhekk, il-frodi tal-kards tad-debitu u tal-kreditu jseħħi meta xi ħadd jaġħmel użu mill-kard tiegħek biex jixtri mingħajr l-awtorizzazzjoni tiegħek.

Hu nota tal-punti li ġejjin sabiex tipprotegi lilek innifsek:

- Irrapporta l-kards mitlu fuq misruqa immedjatamente lill-bank li ġariġek il-kard.
- Sabiex tkun tista' taġixxi malajr f'każ li l-kards tiegħek jintilfu jew jinsterqu, żomm dawn id-dettalji li ġejjin: isem tal-kard tal-kreditu, numru tal-kard; data ta' skadenza, numru tas-servizz 24x7 lill-kljent.
- Iffirma l-kard tiegħek fuq il-parti tal-firma hekk kif tirċeviha.
- Ipprotegi l-kards tiegħek daqslikieku kienu flus kontanti – żommhom dejjem fil-pussess u taħt il-kontroll tiegħek.
- Tinkludix in-numru tal-kard tiegħek f'email.

- Tagħtix in-numru tal-kard tiegħek fuq it-telefown.
- Thallix il-kards tal-kreditu tiegħek f'xi kompartiment tal-karozza tiegħek.
- M'għandekx issellef il-kards tiegħek lil xi ħadd. Inti responsabbi għall-użu tagħhom.
- Agħżel numru ta' identifikazzjoni personali (PIN) li huwa faċli għalik li tiftakar iż-żda diffiċli għall-oħrajin biex jaqtgħu.
- Qatt tghid lil xi ħadd il-PIN tiegħek. Il-PIN tiegħek ma għandu jintalab minn ħadd, la minn istituzzjoni finanzjarja, la mill-pulizija u lanqas minn tal-ħanut. Inti l-unika persuna li għandek tkun tafu.
- M'għandekx tagħħi l-ebda informazzjoni personali meta tuża l-kards tiegħek.
- Qatt tikteb il-PIN tiegħek:
immemorizzah.
- Meta ddaħħal il-PIN tiegħek, għatti l-keypad b'mod li ħadd ħliefek ma jkun jista' jarah.
- Dejjem żgura li l-irċevuti tal-bejġħ huma għall-ammont korrett tax-xiri qabel ma tiffirmahom.
- Dejjem żomm kopji tal-irċevuti tal-bejġħ, tal-irċevuti tal-kard tal-kreditu u tal-irċevuti tal-ATM.
- Dejjem iċċekkja l-irċevuti li tingħata biex tiżgura li l-ammont tax-xiri jkunu korretti u li ma hemmx charges suspettużi.
- Staqsi jekk il-bank tiegħek għandux servizz li awtomatikament jibgħatlek messaġġ meta tintuża l-kard. Jekk iva, attivah.
- Ilmenti dwar irċevuti agħmilhom dejjem bil-miktub u immedjatamente wara li tinduna b'xi haġa.
- Aqra b'attenzjoni l-ftehim dwar il-kard ta' kreditu u dwar l-istatements tal-kontijiet tiegħek biex tkun taf x'inhu rikjest f'każ li jkollok bżonn tressaq ilment. Tista' tikkuntattja wkoll lil minn ħariġek il-kard ta' kreditu tiegħek biex tistaqsi dwar xi jkun hemm bżonn biex tressaq ilment.
- Jekk tirċievi kard ġidida, eqred il-kard il-qadima. Eqred ukoll kards ta' kontijiet ikkanċellati.
- Ixtri mingħand bejjiegħha li taf u li tafda. Kun żgur li x-xiri li tagħmel bl-internet ikun protett bl-encryption biex tipproteġi l-informazzjoni dwar il-kont tiegħek. Ara li jkun hemm simboli ta' "transazzjoni sigura".

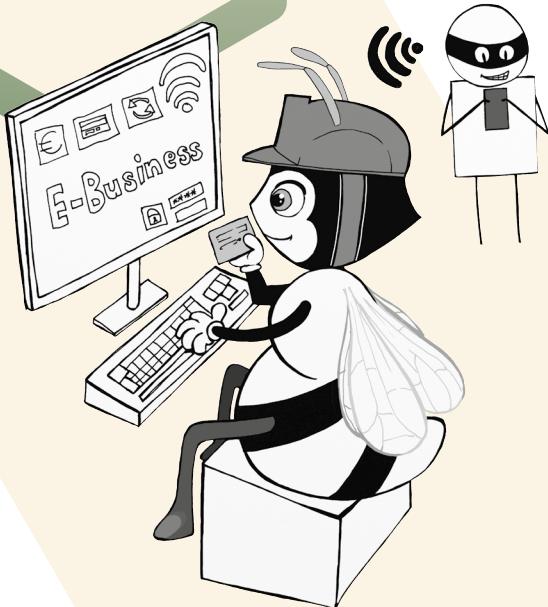
FRODI BL-INTERNET BANKING

Il-frodi bl-internet banking hija frodi li tuża l-internet jew it-teknoloġiji tal-mowbajl biex tneħhi illegalment il-flus mill-kont bankarju tiegħek u/jew tittrasferixxi l-flus f'kont li mhux tiegħek.

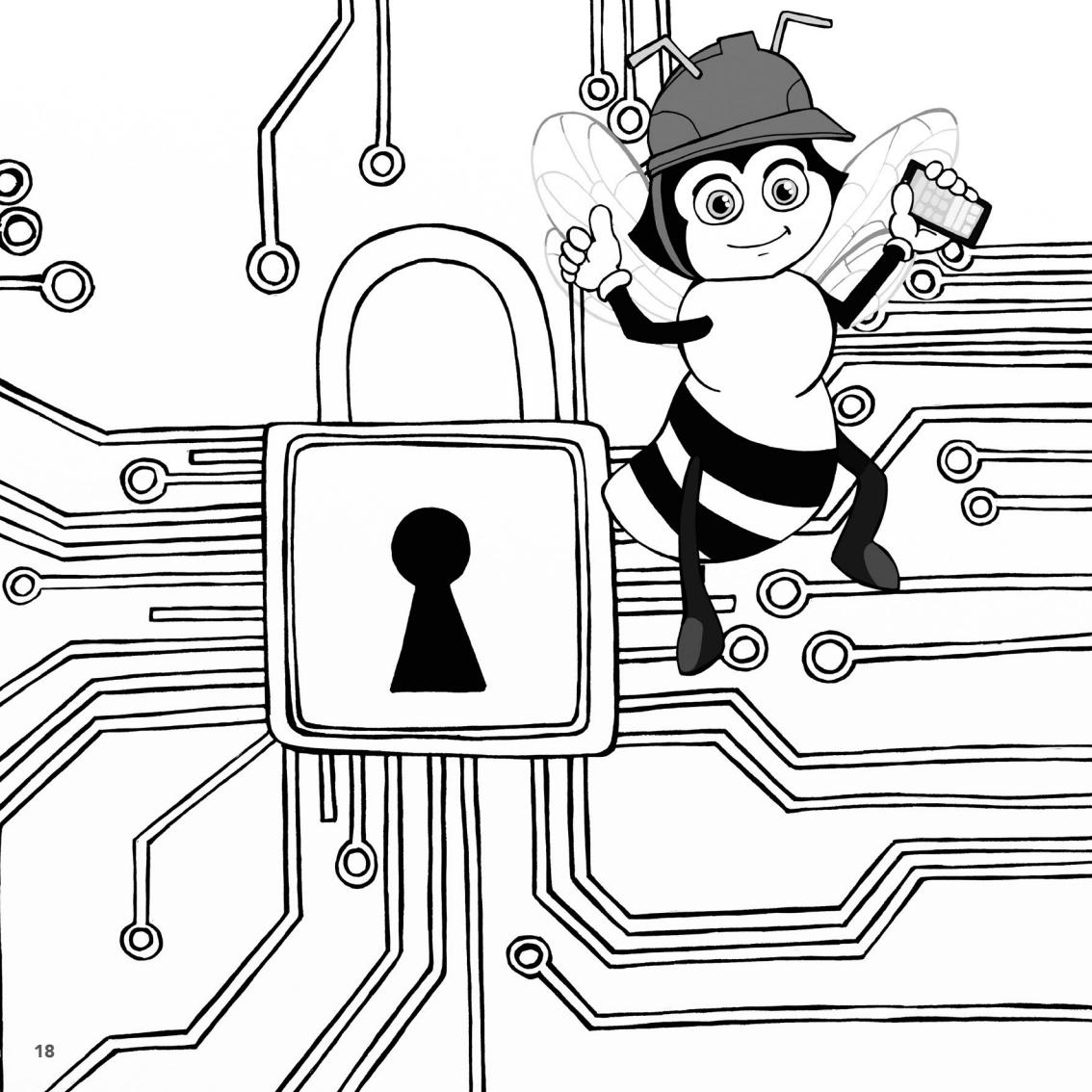
Hu nota tal-punti li ġejjin sabiex tipprotegi lilek innifsek:

- Żgura li l-bank tiegħek jipprovdik b'żewġ mekkaniżmi ta' awtentifikazzjoni – u kaxxa li toħloq kodiċi uniku.
- Żgura li l-password tiegħek fiha 8 karattri jew aktar u tikkombina ittri, numri u simboli.
- Aċċessa l-kontijiet tiegħek minn post sigur bl-użu ta' kompjuters u networks li taf li huma siguri. Evita li tuża networks pubblici.

- Dejjem fittex is-simbolu tal-katnazz fir-rokna tal-brawzer, li jimmarka li l-website hija kriptata.
- Dejjem illoggja 'l barra u neħħi l-cache tal-kompijuter tiegħek fl-aħħar ta' kull sessjoni.
- Issettja n-notifikasi tal-kontijiet biex javżawk minnufih jekk ikun hemm xi attivită suspettuża fuq il-kont, bħal ġbid kbir jew bilanċ li jibqa' baxx.
- Qatt tirrispondi għal email urgenti li tgħid li tkun minn bank jew kwalunkwe kumpanija li titlob l-informazzjoni tal-kont tiegħek jew dettalji personali.

- Illimita l-ammont ta' informazzjoni personali li tippordi fuq siti ta' networking soċjali. Aktar ma tippowstja informazzjoni, aktar ikun faċli li wieħed ikun jista' juža dik l-informazzjoni biex jisraq l-identità tiegħek, jaċċessa d-data tiegħek jew jikkommetti reati oħra.
- Kun kawt dwar messaġġi li tircievi fuq siti ta' networking soċjali li jkun fihom links. Anke links li jidhru li ġejjin mingħand il-ħbieb jistgħu xi kultant ikunu ta' ħsara jew qarrieqa - u fil-fatt jistgħu jkunu tentattivi biex jiksbu kontroll tal-kompjuter tiegħek jew jisirqu l-informazzjoni personali tiegħek. Jekk għandek suspett, tikklikkjax il-link.
- Żomm is-sistema operattiva tal-kompjuter u l-brawżer aġġornati bla-ahħar software u security downloads.
- Tiftaħ attachments u tinstallax software bla ħlas minn sorsi mhux magħrufa; dan jista' jesponi l-kompjuter tiegħek u l-informazzjoni li jkun fi għal sorsi mhux awtorizzati.
- Installa firewall / anti-virus / anti-spyware software package komprensiv fuq il-kompjuter tiegħek. Dawn jgħinuk issib u tneħħi viruses u spyware li jistgħu jisirqu lek-informazzjoni vitali.

KIF TIPPROTEĞI LILEK INNIFSEK MILL-ISCAMs U L-FRODI

Nissuġġerulek li kultant iżżur il-paġna 'Scams Detection and Warnings' fuq il-website tal-Awtorità għas-Servizzi Finanzjarji ta' Malta.

Biex iżżur din il-paġna, ikklikkja fuq dan il-URL:
www.MFSA.mt/consumers/scams-warnings/

Fuq din il-paġna se ssib it-taqsimiet li ġejjin:

Twissijiet tal-MFSA

F'din il-paġna, l-MFSA twissi lill-pubbliku inġenerali rigward entitajiet mhux licenzjati li jgħidu li qed joperaw minn Malta. Għandek tevita li tinvesti f'xi waħda minn dawn il-kumpaniji. Biex iżżur din il-paġna, ikklikkja fuq dan il-URL:
www.MFSA.mt/News/warnings/MFSA-Warnings/

Twissijiet barranin

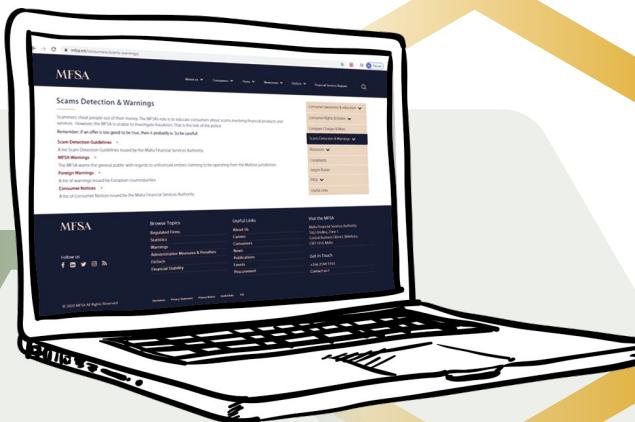
F'din il-paġna għandek issib lista ta' twissijiet maħruġa minn istituzzjonijiet Ewropej li huma kontropartijiet tal-MFSA. Qabel tiddeċiedi li tinvesti bl-internet f'xi ditta, kun żgur li żżur din il-paġna. Biex iżżur din il-paġna, ikklikkja fuq dan il-URL:
www.IOSCO.org/investor_protection/?subsection=investor_alerts_portal

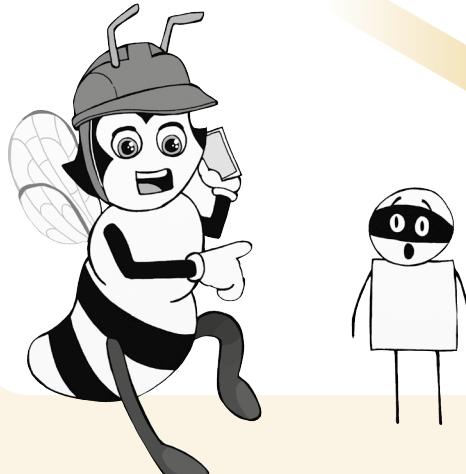
Avviżi lill-konsumaturi

F'din il-paġna għandek issib lista ta' avviżi lill-konsumaturi maħruġa mill-MFSA. Dawn l-avviżi, li huma bil-Malti u bl-Ingliz, jiġbdu l-attenzjoni fuq kumpaniji tal-investiment li jgħidu li joperaw minn Malta jew li jkunu rregistrati magħha. Tidħolx f'xi tranżazzjonijiet ta' servizzi finanzjarji ma' xi ditta li dwarha l-MFSA tkun ħarġet avviż lill-konsumatur sakemm ma tkunx aċċertajt li l-entità li magħha qed issir it-tranżazzjoni hija awtorizzata biex tipprovdi dawn is-servizzi mill-MFSA jew minn xi regolatur ta' servizzi finanzjarji ieħor b'reputazzjoni tajba. Biex iżżur din il-paġna, ikklikkja fuq dan il-URL: <https://www.mfsa.mt/publications/notices-and-decisions/>

Entitajiet liċenzjati mill-MFSA

Dejjem iċċekkja jekk ditta li tipprovdi servizzi finanzjarji tkunx illiċenzjata mill-MFSA. Tista' taċċessa din il-lista billi tikklikkja fuq dan il-URL: www.MFSA.mt/Financial-Services-Register/

X'GHANDEK TAGħMEL JEKK TIĞI FFRODAT/A

Jekk taħseb li skoprejt xi scam, jew kont fil-mira ta' xi scammer, GEMMA tagħtik parir li tagħmel rapport. Thallix li l-iscammer jeħlisha ħafif. Żomm f'mohħok li hawn nies vulnerabbli li ma għandhomx l-gharfiex li għandek int u jistgħu jkunu f'riskju kbir li jiġu ffrodati diment li l-iscam ma jiġix imwaqqaf.

**Dawn li ȝejjin huma entitajiet li, jekk tixtieq,
tista' tagħmel ir-rapport għandhom:**

Cyber Crime Unit fil-Korp tal-Pulizija ta' Malta

Tista' ssib il-website tas-Cyber Crime Unit fuq dan il-URL:

pulizija.gov.mt/EN/Police-force/Police-sections/pages/cyber-Crime-Unit.aspx.

Tista' tikkuntattja din is-sejjoni kif indikat:

Online: computer.crime@gov.mt

Telefown: 356 2294 2231/2

Personalment: Ĉempel jew mur l-ġħassa tal-pulizija tad-distrett tiegħek.

Ir-rapport jiġi investigat b'kollaborazzjoni bejn il-Pulizija tad-distrett u l-iskwadra speċjalizata taċ-Ċibernetika tal-Pulizija.

Iċ-Ċentru Ewropew għall-Konsumatur ta' Malta

Il-website taċ-Ċentru Ewropew għall-Konsumatur ta' Malta tinstab fuq dan il-URL:

eccnetmalta.gov.mt/

Tista' tikkuntattja liċ-Ċentru kif ȝej:

Online: ecc.Malta@mccaa.org.mt

Telefown: 356 2122 1901

Personalment: Consumer House, 47A, Triq Nofsinhar, Il-Belt Valletta

Għall-ħinijiet tal-ftuħ, jekk jogħġbok ikklikkja dan il-URL:

<http://eccnetmalta.gov.mt/contact-us/contact-us-2/>

Il-bank tiegħek

Jekk tisfa' vittma ta' frodi ta' kard tad-debitu jew tal-kreditu, ikkuntattja lill-bank tiegħek minnufih. Agħmel l-istess jekk titlef il-kard tad-debitu jew tal-kreditu tiegħek.

Id-Direttiva Riveduta dwar is-Servizzi ta' Ħlas (PSD2) tistabbilixxi li jekk inti, bħala klijent ta' bank, titlef jew tinsteraqleq il-kard tad-debitu jew tal-kreditu, u jirriżulta li tkun saret transazzjoni froudenti wara li inti tkun innotifikajt lill-bank tiegħek dwar it-telf tal-kard tiegħek, inti tkun dovut thallas biss sa massimu ta' €50. Madankollu, importanti tinnota li inti ma tkunx intitolat għal rifużjoni għal xi telf relatat ma' xi transazzjoni ta' ħlas mhux awtorizzat jekk tkun ġarrabt dan it-telf b'rезультат ta' aġiř froudenti jew għax tkun inqast milli tissodisfa l-obbligi tiegħek b'intenzjoni jew b'negliżenza gravi.

Direttorat ghall-Ilmenti u Rikonċiljazzjoni fi ħdan l-Awtorità ta' Malta għall-Kompetizzjoni u l-Affarijiet tal-Konsumatur

Il-website tad-Direttorat ghall-Ilmenti u Rikonċiljazzjoni tinstab fuq dan il-URL:
www.mccaa.org.mt/Section/Content?contentId=1193

Tista' tikkuntattja lid-Direttorat kif ġej:

Online: info@mccaa.org.mt

Formola online: mccaa.org.mt/Home/complaint

Telefoun: (bla ħlas) 356 8007 4400

Personalment: Malta: Mizzi House, Triq Nazzjonali, Il-Blata I-Bajda

Għawdex: Triq Santa Eliżabetta, ix-Xewkija

AKTAR INFORMAZZJONI DWAR L-ISCAMS U L-FRODI

Jekk tixtieq tkun taf aktar dwar l-iscams u l-frodi żur il-websites li ġejjin:

Cyber Security Malta: cybersecurity.gov.mt/

Iċ-Ċentru Ewropew għall-Konsumatur ta' Malta:

eccnetmalta.gov.mt/consumer-information/e-commerce/how-to-shop-online-safely/

L-Awtorità għas-Servizzi Finanzjarji ta' Malta:

www.mfsa.mt/consumers/scams-warnings/typical-scams/

Skemi ta' kumpens għad-depożituri u għall-investituri:

www.compensationschemes.org.mt/

VIDJOWS TA' ĜEMMA FUQ L-ISCAMS U L-FRODI (bil-Malti)

Aġħżel minn fejn tixtri bil-karta ta' kreditu

www.youtube.com/watch?v=9K8ZhFfalJY

Mhux kulma jleqq hu deheb

www.youtube.com/watch?v=mSGdWioPnyI

Uža l-ATM b'mod sigur

www.youtube.com/watch?v=zxxzT5iszts

Hares il-karta ta' kreditu tiegħek

www.youtube.com/watch?v=qJhFg8HbIKM

ĠEMMA
know, plan, act.

TIFSIRIET

Wi-Fi hotspots

Wi-Fi hotspot hija sempliċiment żona b'wireless network aċċessibbli. Dan it-terminu ġeneralment jintuża biex jirreferi għal wireless networks f'żoni pubblici bħal arjuporti u kafeteriji. Xi wħud huma b'xejn u oħra jnejn trid thallas għalihom, iżda fi kwalunkwe kaž jistgħu jkunu disponibbli int u għaddej/ja barra.

Virtual Private Network (VPN)

Il-VPN joħloq konnessjoni sigura bejnek u l-internet u jgħinek tiżgura li tibqa' anonimu/a meta tkun on line.

2-Factor Authentication

Dan iżid it-tieni saff ta' protezzjoni. Tal-ewwel tkun il-password. Biex tkun tista' tillogġja tkun trid iddaħħal password oħra. Normalment dan huwa numru mibgħut lilek fuq il-mowbjajl tiegħek jew fuq indirizz elettroniku ieħor. Biex tkun tista' tillogġja jkollok bżonn iddaħħal dan in-numru.

Reverse image search

B'din is-search tista' tapplowwdja immaġni speċifika minnflok keyword meta tkun trid tfittex xi ħaġa fuq l-internet.

Il-cache tal-kompjuter

Il-cache (tinqara 'kexx') tistorja informazzjoni użata riċentement sabiex din tkun tista' tiġi aċċessata malajr aktar tard.

www.gemma.gov.mt
www.eskills.org.mt